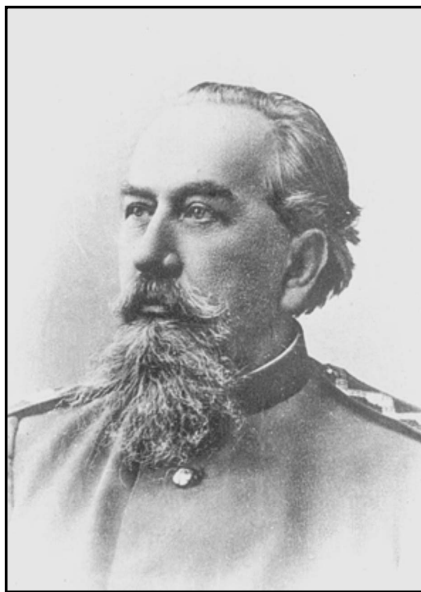

Людмила Шендрик

І. Ф. ПАВЛОВСЬКИЙ (1851–1922) – ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ПОЛТАВСЬКОЇ БИТВИ

Іван Францевич Павловський – учений, педагог, громадський діяч – народився 9 (22) січня 1851 року в с. Боброве Калузької губернії. 1854 року сім'я переїздить на Полтавщину: спочатку оселяється в с. Хомутець Миргородського повіту, а згодом у Полтаві (батько працює майстром залізничних майстерень). 1881 року батькові вченого – Францу-Ксаверію Йосиповичу – було присвоєно звання купця II гільдії. Як подає свою біографію І. Ф. Павловський у “Полтавцях”, 1870 року він закінчує Полтавську цивільну гімназію, 1874-го року – Київський університет св. Володимира, історико-філологічний факультет, із ступенем кандидата. Після закінчення університету повертається до Полтави і вступає до Петровського Полтавського Кадетського корпусу викладачем історії, де працював майже 40 років. 15(28) серпня 1913 року виходить у відставку. За наукову й педагогічну діяльність був нагороджений орденами: св. Станіслава III ст. (1879), св. Анни III ст. (1883), св. Станіслава II ст. (1887), св. Володимира IV ст. (1895), св. Володимира III ст. (1909). У дворянській родословній книзі Полтавської губернії є запис – “Указ Герольдії об утвердженіи в дворянстве от 27 октября 1903 года № 2635” статського радника Івана Францевича Павловського, його дружини Ольги

Олександрівни та їхніх доньок – Олександрі, Віри, Антоніни, Любові. Згодом, 27 червня 1909 року, Павловський стає вже дійсним статським радником (співвідносно з військовим званням генерала), одержує відзнаки особисто від царя Миколи II.

Одночасно з викладацькою практикою в Кадетському корпусі Павловський проводить велику громадську роботу: був одним з організаторів у Полтаві народних читань, викладав історію та читав лекції з історії краю в недільних школах, брав найактивнішу участь у роботі комітету з проведення урочистих заходів до 200-річчя Полтавської битви.

Велику увагу Іван Францевич приділяв дослідженню архівів губернії і вивченню історії та культури Полтавщини. Його статті друкуються в одному з найкращих історико-етнографічних журналів – “Київській старовині”. Цей журнал заснували відомі українські історики В. Антонович, О. Лазаревський, Ф. Лебединцев на кошти цукрозаводчика В. Симиренка; за час його існування (1882–1907) було опубліковано близько 500 матеріалів з історії Полтавщини, зокрема І. Ф. Павловського – “Із минулого Полтавщини”, “Полтава в 19 столітті”, “Малоросійське козацьке ополчення в 1812 році за архівними даними”, “Походження

школи в Старій Малоросії і причини їх знищення” та ін.)

Старанно Павловський збирає матеріали про видатних людей Полтавщини, в результаті наполегливої праці виходить 1912 року в Полтаві “Короткий біографічний словник вчених і письменників Полтавської губернії з половини XVIII століття”. Це була перша успішна спроба об’єднати сотні письменницьких імен Полтавщини в біографічному словнику. “Ця праця, – за висловом Петра Ротача, дослідника літературної ниви Полтавщини, – підняла вгору літературну славу нашого краю і була продовжена вже в 60–70-х роках XX ст. у формі бібліографічного словника “Літературна Полтавщина”.

1914 року в Полтаві виходить ще одна фундаментальна розвідка Павловського “Полтавці: ієрархи, державні і громадські діячі і добродійники. Досвід короткого біографічного словника Полтавської губернії з половини XVIII століття” – книга-раритет і нині є настільною працею для краєзнавців. Історію Полтавського Хрестовоздвиженського монастиря, Лубенського Мгарського, Густинського, Великобудичанського Преображенського жіночого монастиря віднайдемо в праці “До історії Полтавської єпархії”, написаній Іваном Францевичем на основі архівних матеріалів Полтавської Духовної Консисторії і Полтавського Губернського Правління і виданій у Полтаві 1916 року.

1903 року Павловський разом з О. Мальцевим, А. Падалкою, В. Щепотьєвим ініціював створення Полтавської губернської вченої архівної комісії (проіснувала до 1919 року), був незмінним її секретарем. У завдання комісії входило виявлення, концентрація та впорядкування документальних матеріалів, що становили наукову цінність. Дійсними членами комісії були полтавський художник-фотограф Й. Хмелевський, історик-архівіст В. Барвінський (Харків), археолог і етнограф К. Скаржинська (Лубни), історик права М. Василенко (Київ) та ін. Серед почесних членів комісії були відомі вчені: Д. Багалій, О. Єфименко, Д. Яворницький та ін. Результати наукових досліджень ПВАК друкувалися в “Трудах Полтавської ученої архівної комісії” – виходили в Полтаві з 1905 по 1907 роки, мали 15 випусків, а також у вигляді окремих видань – понад 20: це статистичні матеріали, документи про полковий устрій, розвиток ярмаркової торгівлі, про школи, лікарні, пам’ятки історії й архітектури, про життя і творчість І. П. Котляревського, Т. Г. Шевченка, Є. П. Гребінки, М. В. Гоголя, М. В. Лисен-

ка, М. С. Щепкіна та ін. Редакторами “Трудів” були Павловський, Мальцев, Падалка. Серед особистих досліджень Павловського в “Працях Вченої Архівної Комісії” слід назвати: “Про переселення Полтавських козаків на Чорномор’я і Тамань на початку минулого століття”, “До біографії І. П. Котляревського”, “До біографії В. В. Капніста”, “Ботанічні сади в Полтаві, розведення і збирання лікарських рослин в Полтавській губернії в минулому столітті” тощо. Як бачимо, коло інтересів ученого – історія, культура, природа краю.

Велику наукову вартість мають статті та нариси Павловського про І. П. Котляревського. Звичайно, він не належав до перших біографів поета. Але, як зазначає П. Ротач, “Іван Францевич першим зацікавився історією Полтавського театру часу “Наталки Полтавки”, до якого І. П. Котляревський мав пряме відношення. Розвідки вченого висвітлили початки театрального життя в Полтаві в першій чверті XIX століття”. І на сьогодні виключний інтерес для біографів Котляревського становить вісім документів, віднайдених Павловським серед паперів Полтавської земської управи. Вони проливають світло на громадську діяльність Івана Петровича, зокрема на його роботу в Приказі громадського піклування. Також Іван Францевич дослідив історію спорудження пам’ятника на могилі Котляревського та висвітлив усі моменти щодо відкриття пам’ятника поету 1903 року в центрі Полтави.

“Праці ПВАК” редактори відправляли в Петербург (Державну Думу, Архів Сенату, Академію Наук, Публічну Бібліотеку, музеї), Москву (музеї), Київ (Товариство Літописця Нестора, університет, комісію для розбору давніх актів, Київську Духовну академію), Харків (університет, музеї), Чернігів, Ромни (бібліотеки), Одесу (університет, Товариство історії і старожитностей), поширювали в Полтаві (бібліотека, 1–2 чоловічі гімназії, Маріїнська гімназія, духовна семінарія). Крім того, Павловський як секретар архівної комісії готував і видавав “Звіт Полтавської Архівної комісії” з переліком виданих за рік праць, прочитаних членами комісії лекцій та рефератів. 1993 року в Полтаві на наукових читаннях, що проводив Державний архів Полтавської області з нагоди 90-річчя Полтавської Вченої Архівної Комісії, зазначалося: “ПВАК відіграла помітну роль не лише в архівному та музейному будівництві на Полтавщині, але й у становленні і розвитку історичного краєзнавства України. Одночасно з упорядкуванням та описуванням документальних матеріалів члени комісії розгорнули активну наукову діяльність

в різних напрямках вивчення історії Полтавщини і в цілому Лівобережної України. Археологічні дослідження, історико-етнографічні проблеми, створення перших музеїв краєзнавчого та історичного характеру – все це входило в сферу наукових інтересів, практичної роботи членів комісії”. Своїми публікаціями комісія зробила вагомий внесок в українську історіографію, врятувала для нащадків чимало важливих документів з історії Лівобережної України, зокрема Полтавщини, XVI–XIX століть. І тут величезна заслуга Павловського.

Згідно з указом Синоду, 26 жовтня 1906 року з ініціативи групи вчених, серед яких викладач Полтавської духовної семінарії В. О. Пархоменко, І. Ф. Павловський, вчений-лікар О. Ф. Мальцев (завідувач Полтавської психоневрологічної лікарні), розпочав діяльність Полтавський церковний історико-археологічний комітет. Він займався пошуками і придбанням для Полтавського давньосховища церковних старожитностей, давніх рукописів, друкованих робіт з історії єпархії, різних історичних джерел у місцевих церковних та приватних архівах; заслуховував доповіді; збирав колекції монет, килими, рушники, козацькі речі, твори мистецтва на релігійні сюжети тощо. Цей комітет відіграв велику роль і у створенні музею Полтавської битви.

Ще 1895 року Павловський у статті в “Історичному віснику” планував організувати музей Полтавської битви до 200-річчя баталії. 13 серпня 1907 року він запропонував увазі церковного історико-археологічного комітету проект музею на Шведській Могилі. Опікувався створенням музею і Полтавський єпископ Іоанн, пропонував облаштувати музей на верхньому поверсі Сампсонієвського храму та у двох кімнатах унизу. Полтавський губернатор граф М. А. Муравйов 15 грудня 1908 року в Петербурзі на міжвідомчій комісії під головуванням О. Більдерлінга вніс пропозицію про асигнування 5 тисяч крб. на побудову окремого приміщення для музею. Кошти були виділені. Для музею збудували за проектом С. Носова невеликий будинок (на схід від головного входу Сампсонієвської церкви), який зберігся до нашого часу. 1910 року на кошти 5,5 тисяч крб. (відсотки від капіталу І. Судієнка) до будинку музею (з обох боків) прибудували дві кімнати для зберігання вінків, які були покладені під час урочистостей до пам’ятників “Шведська Могила”, “Слава”, “Келіну”.

Працюючи над створенням колекції музею, Павловський відвідує наукові установи, архіви, музеї (Артилерійський у Петербурзі), Акаде-

мію Наук, Мистецтв, Імператорську Публічну Бібліотеку; листується з Королівським архівом Стокгольма. Шведські офіцери А. Тама і Спарре надали музею портрети шведських генералів, які до цього часу не були відомі в російських виданнях. Експозиція музею була оформлена Павловським особисто за два місяці, допомагали колеги та кадети Петровського корпусу. Музей було урочисто відкрито 26 червня 1909 року, директором музею став Іван Францевич. 1910 року він видав “Каталог музею Полтавської битви на Шведській Могилі”, в якому числиться 339 експонатів, зібраних ним самим: портрети Петра I, Карла XII, командного складу обох армій, живописні полотна, гравюри, зброя, прапори. Результатом вивчення Павловським історії Полтавської битви стали його дослідження, які не втратили наукової ваги досі: “Битва під Полтавою 27 червня 1709 року і її пам’ятники”, “Шведська Могила”, “Щодо історії Шведської Могилі”.

Отже, справою останніх років життя І. Ф. Павловського було дослідження історії Полтавської битви, пам’ятників, пов’язаних із нею, робота в самому музеї. Нині із шведських джерел (Королівського архіву Стокгольму) відомо, що велося листування між Павловським і шведською стороною щодо встановлення в Полтаві пам’ятника шведам від співвітчизників. Активно співпрацював Іван Францевич і з шведською археологічною експедицією, яка діяла в Полтаві та її околицях 1911 року. На однім із фото (Королівського архіву) – начальник шведської експедиції К. Бенедич та І. Ф. Павловський.

Наукова, музейна робота Павловського була перервана жовтневим переворотом і громадянською війною. Після декількох пограбувань музею, він змушений був, щоб зберегти решту колекції, 1920 року передати експонати до Центрального Пролетарського музею Полтавщини (нині Полтавський обласний краєзнавчий музей), де вони значилися як збірка “Полтавська баталія”. Та незважаючи на всі потрясіння, справа Павловського не загинула – музей історії Полтавської битви поновлено 1950 року; 30 березня 1981 року музей історії Полтавської битви та комплекс пам’ятників, пов’язаних із нею, оголошено державним історико-культурним заповідником “Поле Полтавської битви”, який став культурним, науково-методичним центром із вивчення історії України XVII–XVIII століть у контексті європейської, єдиний в Україні входить до ІАММ – Міжнародної організації військово-історичних музеїв під егідою ЮНЕСКО.

Останні п’ять років життя Павловського (помер 27 травня 1922 року) співпали з більшовизмом. 1919 року офіційно припинила роботу ПВАК, учений більше нічого не видавав.

Але навіть у скрутний період він продовжує працювати як історик, займаючись улюбленою справою. За спогадами близьких, вів щоденник, ретельно фіксуючи полтавські події. Ці нотатки зберігалися в домашньому архіві, але, як стверджує полтавський архівіст Тарас Пустовіт, були знищені ріднею в жахливі 30-ті роки.

Незважаючи на зміну влади, Павловський залишався людиною авторитетною і шанованою. У ті страхітливі часи, як свідчить щоденник ще одного відомого земляка лікаря О. О. Несвіцького, майже кожного дня місцева газета друкувала список розстріляних у Полтаві за присудом “ЧК” – 10, 30, 80 чоловік. До Павловського зверталися за допомогою – представники інтелігенції, сусіди, просто знайомі. Нехтуючи особистою безпекою, він давав поради, клопотав за “неблагонадійних” перед місцевою владою.

Авторитет Івана Францевича в Полтаві був настільки великий, а наукова спадщина такою значною, що й нова, більшовицька, влада визнала його видатним істориком. У 1920–1922 роках учений отримував академічний пайок, що було суттєвою підтримкою для його великої родини.

У Києві, в Центральному державному іс-

торичному архіві України, зберігається особистий документальний фонд І. Ф. Павловського, який складається із 108 справ. Серед них опубліковані та неопубліковані наукові праці, підготовчі матеріали до робіт, документи біографічного характеру. Цей фонд розпочали вивчати науковці заповідника “Поле Полтавської битви”, адже він може відкрити ще багато призабутих сторінок історії Полтавського краю.

Наукова спадщина Івана Францевича Павловського – це безцінне джерело з історії та культури Полтавщини, основа для досліджень сучасних краєзнавців, істориків, археологів, письменників, усіх тих, хто цікавиться минулим свого краю. Ім’я Павловського мусять зайняти достойну нішу в духовній свідомості земляків, які, на жаль, не змогли зберегти будинок, де жив видатний дослідник, та й досі не вшанували належно його пам’ять. Але в планах заходів до 300-річчя Полтавської битви та в Концепції розвитку Державного історико-культурного заповідника “Поле Полтавської битви” одне з головних завдань – відновлення першого музею, створеного І. Ф. Павловським, з обов’язковою експозиційною залом, присвяченою вченому.

